

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

НАТАЛІЯ КОСТЕНКО,

доктор соціологічних наук, професор, завідувач відділу соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України, Київ

Елементарні частки глобальної комунікації

Зернецька О.В. Глобальна комунікація. — Київ: Наукова думка, 2017. — 349 с.

Ользі Зернецькій, зізнається вона, “пощастило знайти “свою тему” і досліджувати її майже від самого зародження феномену (глобальної медіа-сфери)” [Зернецька, 2017: с. 223], про що, власне, свідчать її цікаві роботи з особливою інтонацією, що випереджає час, відомі від початку 1990-х років. У своєму дослідницькому кредо, або місткому позначенні програмових завдань автор прояснює вектори релевантної аналітики надихального для неї предмета. “Найяскравіше виявив себе цей феномен у глобальних медіа-імперіях, виникнення та розвиток яких не виходять з нашого поля зору вже чверть століття. За природою це явище багатаспектне. Ось чому воно диктує залучення міждисциплінарного за характером підходу до нього. Адже науковий аналіз глобальної медіа-сфери сьогодні не можна уявити без політико-економічної складової її розвитку, так само, як не можна досліджувати цей предмет без генетично властивих йому соціально-культурних складових. Водночас глобальна медіа-сфера віддзеркалює картину світу початку ХХІ ст., нав’язує нам власне бачення світових подій, а з іншого боку, вона сама залучена до глобальних економічних процесів, оскільки є їхньою важливою складовою” [Зернецька, 2017: с. 223–224].

Як же охопити такі різнопланові поля огляду, подати загальну картину сучасної глобальної комунікації, не поступившись глибиною й різноманітністю, академічним стилем і спонуканням інтересу в тих, хто відкриє книгу? Автор досягає цього за рахунок особливого, властивого їй уміння дивитися поверх усіляких кордонів — територіальних, темпоральних, політично й культурно вибудуваних, економічно зумовлених, — проектуючи глобальний погляд і водночас розрізняючи важливі деталі, конкретні образи живої реальності. Саме цим і привертає увагу монографія “Глобальна комунікація”, що пропонує читачеві строгий науковий аналіз сучасних інформаційно-комунікативних процесів, стану й розвитку транснаціональної медіа-сфери, органічно репрезентуючи безпосередніх учасників і суб’єктів комунікаційних взаємодій всеохопних масштабів, їхній економічний статус і технологічне оснащення. Автор професійно володіє мультипарадигмальною методологією, звертаючись до політичного та соціально-економічного аналізу, має компетенцію ведення історичного наративу. Окрім того, вона успішно використовує цілий арсенал методів емпіричної верифікації великих і малих інформаційних просторів, таких як світова статистика й робота з матеріалами міжнародних організацій і державних структур різних країн, дискурс-аналіз, контент-аналіз, лінгвістичні та семантичні операції у вивченні змісту й сенсів комунікації, інструменти маркетингового дослідження, case studies різних фрагментів медіа-реальності. Утім, усе це варто розглянути більш уважно.

Занурюючись в історію становлення глобальної комунікації, яка на наших очах перетворюється, за виразом автора, на “нервову систему глобалізації”, автор відштовхується від гіпотези, що саме інтенсивний розвиток телекомунікаційних технологій із середини XIX століття сприяв утвердженню гегемонії держав-лідерів (розд. 1. “Історія і теорія глобальної комунікації”). Трансатлантичний телеграфний і телефонний зв’язок, прокладання наземних і підземних кабелів відіграли суттєву роль у геополітичних конфліктах того часу, потім відкриття ефективності радіовійн, а пізніше виведення на навколоремну орбіту супутників для передавання сигналів, які сьогодні становлять важливу частину телекомунікаційної інфраструктури. Усі ці речі продемонстровано у книзі численними й задокументованими прикладами. Це збуджує наукову цікавість, і важко стриматися, наприклад, від пошуку в інтернеті карти підводних кабелів нового покоління й т. ін. Нарешті згадаймо виникнення самого інтернету, створення інформаційного та комунікаційного середовища, що блискавично відтворюється та стимулює міжнародні інтеграційні процеси у різних сферах, а також, що дуже важливо для автора, прискорену еволюцію і модифікацію в ній смислового контенту. Це також трансляція нових змістів, чий вокабуляри, як і механізми продукування, розкриваються шляхом скрупульозного дослідження англомовних словників із високою репутацією, що досить пізнавально, а деколи й дивно для українського читача.

Власне, ретельному і коректному аналізу піддається не лише мережева мова практик користування сучасними інформаційними технологіями, а й концепти наукового дискурсу стосовно глобальної комунікації. Як справедливо зазначає автор, оскільки утвердження цього наукового предмета

відносно недавнє, матриця концептуальних інсайтів уточнюється та вдосконалюється в термінах розбіжностей і комплементарності “домінувальної” й “альтернативної” парадигм дослідження. Перша відсилає до розроблених у другій половині ХХ століття теорій масової комунікації, які так чи так концептуалізують вимірювання її соціальних ефектів та чинників, що їх детермінують. Друга збуджує неоднозначні наукові рефлексії, що варіюють у широкому діапазоні між критичним підходом до медіа-індустрії та медіа-сфери, тезою щодо автономії культури, конструктивізмом різного роду, з одного боку, і, з іншого боку, технологічно зорієнтованою медіа-археологією, що добре знають соціологи масової комунікації. Проте розширення предмета до глобальних масштабів вимагає, щонайменше, доповнити відому класифікацію рівнів комунікації Д. Макквейла [McQuail, 1996] — міжнародним, транснаціональним і глобальним. Специфіку кожного з цих неординарних для соціологічної перспективи просторів детально розглянуто автором, як і низку інших релевантних концептів, що експлікують процеси конвергенції та дивергенції послуг, мереж, терміналів та ринків, нові алгоритми міжнародних відносин, характерні для глобальної комунікації. Загалом, залучаючи праці авторитетних у цій царині дослідників — А.Аппадурі, М.Кастельса, Дж.Керана, Г.Моулані, новітні дослідження англомовної наукової літератури, переосмислюючи їх і творчо розвиваючи, О.Зернецька пропонує велику колекцію концептуальних інструментів пізнання розгляданого феномену відповідно до його багатовимірності, універсалістських та сегментувальних перспектив.

Ураховуючи виклики глобальної комунікації у вигляді посилення геополітичного, соціально-економічного дисбалансу світової системи та розгортання регіональних, етнокультурних конфліктів, актуальними, зокрема й для України, стають проблеми ерозії національного суверенітету і насамперед інформаційного, традиційних форм державної влади на тлі зростання активності колективних регіональних, міжнародних регуляторів та транснаціональних корпорацій (розд. 2. “У силовому полі глобальної комунікації”). Звідси спеціальна увага автора до завдань і механізмів збереження національної та культурної ідентичності за умов експансії глобальної культури. Чи варто наголошувати на тому, наскільки чутливе це питання для сучасного українського суспільства, що згенеровано певними відомими причинами, серед яких не останньою є суперечливий за своїми наслідками наступ зразків, трансльованих глобальними мережами.

Ризики уразливості культурного розмаїття світу за доби цифрової революції, як і будь-які інші виклики глобалізаційних процесів, регулюються сьогодні численними наднаціональними організаціями, міжнародними угодами, як, наприклад, ухвалена ЮНЕСКО 2007 року “Конвенція щодо культурного розмаїття”, державними законодавствами, але також приватним сектором, громадськими об’єднаннями.

Вся ця інституціональна конфігурація глобального управління інформацією і комунікацією досить змістовно й докладно реконструюється у книзі. Особливе місце в ній посідають світові медіа-корпорації, що виступають найвпливовішими гравцями на глобальних ринках і засновниками нового світового порядку — медіакратією. Тут вона не захована за абстракт-

ціями та альянсами, але, навпаки, є зримою й конкретною. Автор працює як кваліфікований профайлер, репрезентуючи образи медіа-магнатів, генезу їхньої особистісної, економічної та політичної спроможності, ґрунтуючись на біографічних даних, публічних історіях і політико-економічному аналізі, а також профілі корпорацій, причетних до медіа-індустрії, виробництв із розроблення та впровадження інформаційних і комунікаційних технологій, їх позиції як домінантних одиниць глобальної економіки. Викликає інтерес типологія глобальної медіакратії, в якій виокремлюються три вагомні групи — *медіа-династії* (Пекерів, Мердоків, Мариньо, Аскараґа, Ріццолі та ін.), *спадкоємці державної і фінансово-промислової еліти* (Б.Гейтс, В.-Р.Герст, В.Пейлі, Т.Тернер), *self-made men* (С.Берлусконі, С.Джобс, Л.Кірш, Ж.-Л.Лагардер), що висвітлює взаємозв'язок родоводу глобальних медіа-акторів, чинники їхнього походження, інституціональної легітимації і бізнес-стратегій, яким вони віддають перевагу (с. 113–138). Проблема ефективності стратегій, націлених на посилення медіа-впливу, пошук нових підходів традиційних компаній з вивіреними індикаторами можливостей та ризиків, набуває надзвичайної важливості у періоди фінансових криз, як показує автор на прикладі компетентного SWOT-аналізу медіа-імперії Walt Disney (с. 217) (розд. 4. “Глобальна комунікація та глобальна фінансово-економічна криза: стратегії виживання”).

Ще один важливий для розуміння глобальної комунікації аспект стосується неухильної медіатизації політичної сфери, збільшення впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на глобальну політику, прийняття політичних рішень національними урядами, формування громадської думки й електоральних преференцій. Ідеться про активність супутникових каналів новин, трансльованих 24 години на добу, й таких, “що дізнаються про все першими”, на кшталт CNN, Fox News, BBC, Al Jazeera, які з різним успіхом конкурують між собою за увагу аудиторій у різних частинах земної кулі та за утвердження світового порядку денного й регуляцію політичних процесів.

Дедалі впливовішим у цьому сенсі стає і кіберпростір, блогосфера, на яку сьогодні роблять ставку в політичних виборах. Механізми та зміст включення онлайн-медіа у виборчі кампанії розглядаються в контексті виборів у Великій Британії 2001 року, президентських виборів за участі Барака Обами у США. Мабуть, уперше український читач має змогу ознайомитися з цими випадками в усіх деталях, зрозуміти вплив соціальних мереж на сприйняття трансльованих політичних іміджів, формування оцінок і думок, електоральну поведінку (розд. 3. “Глобальні медіа у політичній комунікації”). Напередодні президентських і парламентських виборів в Україні це неоцінено корисний досвід.

Поряд з ефектом “розширення політичного”, за словами Дж.Парікка [Parikka, 2016], продукованим медіатизацією міжнародних відносин і державного управління, національна інфраструктура стає дедалі вразливішою для несанкціонованих вторгнень, кібератак різного характеру, з різними цілями та в різних масштабах, одіозні випадки яких множаться й перетворюються чи не на повсюдну практику. Це спонукає пильніше розглядати перспективи диджитальної культури. Зокрема — її значні можливості й

ресурси для генерування контрольованих суспільств “програмувальників” і “програмованих”, здійснення інфікування і колонізації різних мереж, тобто влади та контролю над ринками безпеки. Звідси питання про конгруентність ідеї безпеки і транспарентності в сучасному глобальному світі. Відповідно, національні уряди, великі гравці інформаційних і комунікаційних систем перебувають у пошуку нових стратегічних ініціатив щодо кібергігієни суспільств і заходів кібербезпеки, чому в книзі присвячений спеціальний розділ (розд. 5. “Кібербезпека ери глобальної комунікації”), де детально розглянуто еволюцію й умови реалізації таких стратегій.

Розмірковуючи як вдумливий аналітик про сучасні тренди глобальної комунікації та її перспективи, диджитальні розриви між регіонами, країнами та народами, неординарні наслідки стрімкого прогресу в царині інформаційно-комунікаційних технологій, автор не залишається відстороненим спостерігачем. О.Зернецька активно залучена у світові медіа не тільки як дослідник, спираючись, наприклад, на моніторинг глобальних супутникових новинних каналів, національних каналів європейських держав, Австралії, Японії, Китаю, Росії, українських телеканалів (коლოსальна робота, що під силу цілим інститутам), але й розкриваючи свій щоденний досвід спілкування із західними трансляторами як їх постійний глядач, якого глибоко хвилюють проблеми екології, збереження культурних пам’яток і традицій, виховання й турботи про майбутні покоління (розд. 6. “Глобальна комунікація в контексті сталого розвитку”). Особистісний авторський компонент, мовна й емоційна лабільність, без сумніву, підвищують зацікавленість і довіру читача.

Міра входження України до глобальної комунікації помітно зростає останнім часом, хоча й не настільки разючими темпами порівняно з європейськими країнами. І всі її бонуси та ризики відчуваються в соціумі дедалі виразніше. За даними, наприклад, моніторингу “Українське суспільство” Інституту соціології НАН України 2015 року, інтернетом користувалися вже 64% дорослого населення, четверо із п’яти інтернет-користувачів 2017 року мали акаунти в соціальних мережах: це переважно молоді люди до 40 років, освічені, із середнім і вищим за середній рівнем добробуту, мешканці міст. Незважаючи на те, що ТБ залишається провідним медіа для жителів України, привабливість більшості телевізійних жанрів знижується, особливо серед молоді, утримуються високі рівні недовіри до вітчизняних ЗМІ, що має виражену регіональну специфіку. В обставинах політичної мобілізації медіа-бізнесу значна частина української аудиторії розцінює медіа як публічний вияв влади й тих, хто до неї нездоланно прагне, і скептицизмом стосовно телебачення і преси маніфестує своє ставлення до політичних еліт [Українське суспільство, 2017].

Безперечно, варто погодитися з інтенцією автора покладати надії в розумінні та здійсненні сучасного комунікаційного зв’язку на співпрацю наукових дисциплін. Як і з тим, що рекомендації щодо розвитку медіа-сфери й інформаційних технологій в українському суспільстві, викладені О.Зернецькою, потребують глибокого осмислення політиками, дослідниками суспільних процесів, працівниками медіа-сфери, діячами громадянського суспільства. І, звісно, студентами та аспірантами, котрі не знайдуть настільки

всеохопного і змістовного матеріалу щодо глобальної комунікації у жодній іншій вітчизняній, та й закордонній науковій книзі.

Джерела

Зернецька, О.В. (2017). *Глобальна комунікація*. Київ: Наукова думка.

Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (2017), 4 (18). Київ: Інститут соціології.

McQuail, D. (1996). *Mass Communication Theory*. London: SAGE Publication.

Parikka, J. (2016). *Digital Contagions: Media Archaeology of Computer Viruses*, 2nd edition. London: Peter Lang.